

ERA- JA RIIKLIKU SEKTORI EFEKTIIVSUSE PROBLEEMIDEST SOTSIAALSFÄÄRIS

Maris Lauri

Pärast sotsialistliku majanduse kokkuvarisemist on selgeks saanud, et efektiivse majanduse suudab tagada vaid võistluslik turg. Tihtipeale on hakatud turgu samastama erasektoriga. Sellest tuleneb ka väide, et ainult eraettevõtlus on võimeline tagama majanduse efektiivse toimimise. Kuid ka eraettevõtlusel on probleeme turu nõudmiste täitmisega nagu riiklikulgi. Järgnevalt püüakse juhtida tähelepanu mõningatele era- ja ühiskondliku sektori efektiivsuse probleemidele.

Eratootmise efektiivsuse põhjuseid on mitu. Nii toimub seal kõik kokkuleppeliselt - seega toodetakse seda, mida vajatakse ja piisavas koguses. Efektiivsust tõstab ka see, et tehnikas või tootmises mahajäänu langeb konkurentsist välja. Erasektor on tunduvalt paindlikum liikumises nendesse valdkondadesse, kus nõudlus on rahuldamata ning eksisteerib mingi toote või teenuse vajadus. Kõik eeltoodu põhineb sellel, et eratootja on huvitatud saama oma varalt maksimaalset kasu.

Vaatamata eeltoodule on siiski valdkondi ja põhjuseid, miks erasektori tegevus ühiskonda ei rahulda. Enim on erasektoriga rahulolematust olnud sotsiaalsfääris, on isegi arvatud, et seal ei tohiks ta üldse osaleda [4] või siis vaid vähesel määral [vt. 1, lk. 47; 5, lk. 12; 2]. Miks?

Põhiargumentideks, miks turg ei tule oma ülesannetega toime, on see, et iga sotsiaalse kauba või teenuse potentsiaalsel tarbijal on ajend, kas

- a) jätta teenuse eest tasumata
- b) või vähendada oma nõudlust, jättes teenus või kaup tarbimata ning seega põhjustades ühiskonna jaoks ebapiisava teenuste tarbimise.

Esimene probleem on tegelikult eelkõige seadusandluse küsimus, kuigi on seotud ka tavade, etiketi ja moraali [1, lk. 48] ning seega lahendatav. Teise probleemi lahendus on seotud ühiskonnaliikmete rikkuse ning ühiskonna oskusega enda nõrgemaid liikmeid adekvaatselt abistada. Arenenud maad on sellega enam-vähem edukalt toime tulnud, kasutades mitmesu-

guseid toetussüsteeme (abirahad jmt.) või luues sellekohased riiklikud organisatsioonid (riiklik tervishoiu-, sotsiaalkindlustus-, haridussüsteem).

Kuid suurimaks eraettevõtluse probleemiks on majandustegevusega kaasnevad kõrvalefektid (müra, reostus, liiklusummikud jmt.). Nende hulka kuuluvad ka küll mitte otseselt majandustegevusest põhjustatud, kuid sellest tulenenud industrialiseerimisest, linnastumisest ning ühiskonna struktuuri ja seoste muutumisest põhjustatud kuritegevuse kasv, diskrimineerimine jmt. Kogu nimetatu hävitamisega erasektor toime ei tule, sest tihti on väga raske neid tulemeid rahaliselt täpselt mõõta. Pealegi, tihti ei nõutagi tootjatelt kõrvalefektide täielikku hüvitamist, kuna ei tajuta seost näiteks auto valmistamise ning inimese haigestumise või liiklusummikute vahel. Nii põhjustavadki tootmisega kaasnevad hüvitamata kõrvalefektid ühiskonnale suuri probleeme. Teatud määral on suudetud siiski juba nimetatud raskusi lahendada, kuid mitte otseste turumehhanismidega, vaid ühiskonda esindava riigi sekkumise teel (seadusandlus, otsene osalus mõningais tegevusvaldkondades).

On esitatud veel hulk väiteid, miks erasektori tegevust sotsiaalsfääris tuleks võimalikult palju piirata. Erameditiini kohta öeldakse näiteks, et see 1) põhjustab ressursside ebaefektiivset ja ebaõiglast jaotust; 2) tegeleb vaid raviva terviseabi andmisega (seega vaid ühe tulusama tervishoiuvaldkonnaga); 3) on kulukas, kuna kasutab kalleid ravimeid ja seadmeid; 4) mõjutab halvasti meditsiiniharidust, propageerides kalleid ravimeetodeid ning üliõpilaste suundumust erapraksisele (see on tasuvam); 5) õõnestab tervishoiukorraldajate püüdeid distsiplineerida ja ratsionaliseerida diagnostilisi ja terapeutilisi protseduure kulu-efektiivsuse baasil; 6) põhjustab riigiteenistuses olevate meditsiinitöötajate palkade tõusu [3, lk. 54-55].

Kahtlematult võib erameditsiin seesuguseid probleeme põhjustada, eriti kui ta eksisteerib kõrvuti riikliku tervishoiusüsteemiga ning tema tegevus ei ole seadusandluse poolt täpselt reglementeeritud. Kuid suuremaks probleemiks nii tervishoiu kui ka muude sotsiaalteenuste juures on ebaõigluse ja ebavõrdsuse küsimus. See tähendab, et mitte kõik inimesed ei ole võimelised rahuldama oma sotsiaalseid vajadusi individuaalselt ja ühiskondlikult vajalikul määral. Isegi kõige suuremad sissetulekute ja hüvede ebavõrdse jaotuse kaitsjad on tihti veendunud, et

nappe kaupade ja teenuste koguseid tuleb jaotada võrdsemalt kui on võime nende eest tasuda [1, lk. 64]. Seega mõõndakse riigi sekkumise vajadust mõningal juhul. Kuid kohe tekib probleem, kuidas õiglaselt jaotada. Kuna see on väga lai arutusvaldkond, siis sellel pikemalt ei peatu.

Kui erasektori tugevaimaks küljeks peetakse ressursside efektiivset kasutamist, siis ühiskondliku (riikliku) sektori jaoks on see suurim probleem. Miks siis suurim probleem? Miks siis ühiskondliku sektori ettevõtted ei ole nii efektiivsed kui eraettevõtted? Tähtsamaid põhjuseid on kaks:

- 1) omandivormi muutmise võimatus;
- 2) tulud pole ümbersuunatavad, st. et üldiselt on määratud, milleks saadud tulud tuleb kulutada.

Me kõik oleme mingi osa ühiskondliku omandi omanikud, st. igaühele kuulub mingi osa igast haiglast, koolist, maanteest jne. Kuid need osakesed on üksikult võetuna äärmiselt väikesed, abstraktsed, ja nõnda ei tunneta me vastutust selle omandi eest. Pealegi ei ole meil selle omandi suhtes täielikku käsutusõigust nagu eraomandi puhul: me ei saa omandivormi muuta (müüa, rentida) ega tulusid oma soovi kohaselt kasutada. See kõik vähendab üksikisiku huvi ühiskondlike vahendite efektiivse kasutuse vastu. Ühiskondlike ettevõtete ja organisatsioonide juhtimine on usaldatud kindlatele inimestele (valitud, esindajate poolt määratud korraldajad), kellel on mõneti suurem ühiskondliku vara enda heaks kasutamise võimalus, kasvõi muugavamate töötingimuste loomisega. Mida väiksem on ühiskonnaliikmete-poolse kontrolli võimalus ja huvi, seda väiksem on ühiskondliku sektori efektiivsus.

Kuidas siis ühendada erasektori ja ühiskondliku sektori positiivsed küljed, seda eriti sotsiaalvaldkonnas? Ühest vastust sellele pole senini leitud. Kuid tundub, et äärmustel pole tänapäeva maailmas kohta. Riiklikud sotsiaalsüsteemid Iida-Euroopas on lagunenud, Rootsis nõrgenemas. USA-s aga on erasektori kõrval tugevnenud riigi osa, eriti nendes sotsiaalvaldkondades, kus erasektor on enim näidanud oma abitust. Võibolla on mõistlik lasta areneda nii era- kui ka ühiskondlikul sektoril, sest on märke, et maades, kus valitseb suurem mitmekesisus, kulutatakse sotsiaalsfäärile rohkem ning seega eksisteerivad suuremad eeldused seal edu saavutada.

Vältimaks suuri probleeme, tuleks Eestis, kus sotsiaalsfääri suurimad muudatused on tõenäoliselt alles ees, tähelepanelikult uurida muu maailma kogemusi era- ja ühiskondliku tegevuse kooskõlastamisel. Uurimiseks tuleks luua seadusandlus, mis tagaks nii riikliku kui ka erasektori toimimise just neil aladel, kus nad on edukamad ja tegutsevad efektiivsemalt, ja sel viisil, mis annaks ühiskonnale suurimat kasu.

KIRJANDUS

1. **Culyer, A.J.** The political economy of social policy. Oxford, 1780. 340 p.
2. **Marsh, F.H., Yarborough, M.** Medicine and money: A study of the role of beneficence in health care cost containment. New York, London, 1900. 174 p.
3. National Decision-making for primary health care. A study by the UNICEF/WHO Joint Committee on Health Policy. Geneva, 1981. 70 p.
4. **Орлов Г., Солошенко И., Попов Н., Панченко Б.** Ресурсное обеспечение здравоохранения // Плановое хозяйство 1991. № 1. С. 104-110.
5. Управление людскими ресурсами здравоохранения: Доклад Комитета экспертов ВОЗ // Серия технических докладов 783-803. Женева, 1991.

CONNECTED WITH EFFECTIVENESS OF PRIVATE AND PUBLIC SECTOR

Maris Lauri

Summary

It is wellknown that private sector is acting more effective than public sektor. The Reasons are that privats sector reacts on market demand more quickly, that who loss ground that will be displaced, and that the interest from receipts is bigger.

After all the action of private sector makes great problems to society, especially in social sphere. Troubles with payment for goods and services should be solved by legislation. More complicated is the problem (connected) that people who use goods

and services produced by private sector attempt to diminish their needs, often below from the amount needed by society. But the greatest problems are made by side effects, which are not calculated in private costs, but what make great problems for society. From that becomes obvious the need for government intervention.

The ineffectiveness of public sector is primarily induced from two reasons: non transmissionness of property and revenues.

Since both, private and public sector have their strong sides, what must be used for getting effectiveness in whole economy, and weak sides, what must be avoided, it is useful for society to have both of them in that field where they make better.

О НЕКОТОРЫХ ПРОБЛЕМАХ, СВЯЗАННЫХ С ЭФФЕКТИВНОСТЬЮ ЧАСТНОГО И ОБЩЕСТВЕННОГО СЕКТОРА В СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЕ

Марис Лаури

Резюме

Хорошо известно, что частный сектор действует более эффективно, чем общественный. Это объясняется тем, что он быстрее реагирует на требования рынка: тот, кто отстает – проигрывает и уходит. Кроме того, существует большая заинтересованность в прибыли.

Тем не менее, деятельность частного сектора вызывает, особенно в социальной сфере, много проблем. Трудности, связанные с оплатой товаров и услуг, можно разрешить с помощью закона. Сложнее то, что люди, потребляющие товары и услуги частного сектора стремятся к упрощению потребностей. Самые трудные проблемы связаны с побочными эффектами, которые не учитывает частный сектор, но которые могут вызывать для общества огромные трудности. Поэтому появляется потребность в государственном вмешательстве.

Неэффективность общественного сектора вызвана, прежде всего, двумя обстоятельствами: ограниченной возможностью распоряжаться собственностью и полученными доходами.

Проблема состоит в более эффективном использовании обществом выгод частного и общественного секторов.